

Tomasz WARCHOŁ
ORCID: 0000-0002-7978-8149
Uniwersytet Rzeszowski

Edukacja pozaformalna wsparciem dla rozwoju dziecka w młodszym wieku szkolnym

Abstract: Non-Formal Education Support for Child Development at a Younger School Age

The article presents the contemporary division of education along with the characteristic features indicated for each of them, which are necessary for the proper organization of education. The author of the article paid particular attention to the assumptions of the core curriculum for the early childhood education stage, indicating the achievements highlighted in the document, the implementation of which may be supported by non-formal education implemented through workshops. In addition, the article presents practical examples of the implementation of this type of education.

Keywords: education, non-formal education, workshops, early school education

Słowa kluczowe: edukacja, kształcenie pozaformalne, warsztaty, edukacja wczesnoszkolna

Wstęp

Reforma systemu oświaty z 1 września 2017 r. wprowadziła do polskich szkół liczne zmiany strukturalne. Dotyczyły one przede wszystkim likwidacji gimnazjów, które przekształcono w ośmioletnie szkoły podstawowe, po których ukończeniu uczniowie mają możliwość wyboru: czteroletniego liceum ogólnokształcącego, pięcioletniego technikum, trzyletniej szkoły branżowej I stopnia, dwuletniej szkoły branżowej II stopnia (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 1).

Przemiany w systemie oświaty spowodowały konieczność modyfikacji obowiązujących dotychczas podstaw programowych. Szczególnie ważnym etapem kształcenia jest edukacja wczesnoszkolna, która stanowi pierwszy szczebel w procesie nauczania-uczenia się. Kształtowanie kompetencji kluczowych, niezbędnych do dalszej edukacji uczniów, ma na celu wspieranie ich całościowego

rozwoju. Szczególnie ważne stały się takie kompetencje, jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość, umiejętność krytycznego i logicznego myślenia, rozumowania, argumentowania i wnioskowania. Autorzy nowej podstawy programowej wymieniają także: konieczność kształtowania umiejętności poszukiwania, porządkowania, wykorzystania oraz krytycznej analizy informacji pochodzących z różnych źródeł. Są to niezbędne współcześnie kompetencje, które umożliwiają funkcjonowanie w społeczeństwie pełnym chaosu informacyjnego. Postulowane jest tworzenie sytuacji dydaktycznych motywujących do kreatywnego rozwiązywania interdyscyplinarnych problemów ze świadomym wykorzystaniem metod i narzędzi wywodzących się z informatyki, w tym programowania i algorytmiki (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 21).

Ponadto wytyczne dokumentu koncentrują się na współpracy szkoły ze środowiskiem lokalnym i instytucjami zewnętrznymi. Organizacja pracy i zaplecze dydaktyczne współczesnych szkół znajdują się w trakcie licznych przemian, sukcesywnie wdrażane są nowoczesne rozwiązania. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i określone w nim osiągnięcia ucznia kończącego pierwszy etap edukacyjny stanowią dla wielu szkół ogromne wyzwanie. Brak środków finansowych na zakup nowoczesnych pomocy dydaktycznych uniemożliwia realizowanie jednej z wymienionych wytycznych dotyczących programowania i algorytmiki.

W niniejszym artykule przedstawiono propozycje organizacji zajęć wspierających dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym, które mają służyć realizacji wymienionych założeń podstawy programowej, jak również kształcenie z wykorzystaniem nowych form pracy, wspomaganych nowoczesnymi technologiami.

Różne wymiary edukacji

Dynamiczny rozwój społeczeństwa informacyjnego doprowadził do tego, że tradycyjna szkoła nie jest w stanie nadążyć ze zmianami technologicznymi, także tymi, których realizację zaplanowano w nowej podstawie programowej. Współczesna szkoła nie dysponuje wystarczającymi środkami, by wprowadzać do procesu dydaktycznego najnowsze rozwiązania techniczne. Aktualnie szkoły próbują znaleźć wyjście z tej trudnej sytuacji, pogodzić brak zaplecza dydaktycznego z koniecznością realizacji założeń podstawy programowej. Dyrektorzy i nauczyciele coraz częściej szukają pomocy poza tradycyjną nauką w szkole.

Problem zauważany jest przez wielu autorów, którzy postulują, by szkoła otwierała się na zewnętrzną działalność edukacyjną takich instytucji, jak: uczelnie, muzea, centra nauki, rozwijając kształcenie poza szkołą (Podgórski, Charzyński, 2014, s. 205–219).

Kształcenie poza szkołą staje się obecnie korzystnym rozwiązaniem dla przedszkoli i szkół. Należy przede wszystkim zastanowić się, które z dostęp-

nych form będą stanowić największe wsparcie edukacji dziecka w młodszym wieku szkolnym.

W literaturze występuje chaos definicyjny dotyczący pojęcia edukacji poza-szkolnej. Wielu autorów uważa, że współcześnie możemy wyróżnić tylko dwie formy edukacji: formalną i nieformalną.

Według Z. Podgórskiego i P. Charzyńskiego edukację definiuje się jako „[...] (łac. *educatio* od *educare* — wychowywać, kształcić), pojęcie nierozzerwalnie związane z rozwojem umysłowym i wiedzą człowieka, stosowane w charakterystykach: procesu zdobywania wiedzy (w szkole lub poza nią), stanu wiedzy (danej osoby, społeczeństwa, narodu), wychowania, wykształcenia lub nauki, a także w opisach czynności i procesów mających na celu przekazywanie wiedzy, kształtowanie określonych umiejętności i cech osobowości” (2014, s. 207).

W przytoczonej definicji edukacji autorzy wyróżnili dwie jej formy, realizowane w szkole i poza nią, nie uszczegóławiając założeń każdej z nich. W przypadku organizacji kształcenia pozaszkolnego dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym istotne będą takie aspekty, jak intencjonalność oddziaływań, program kształcenia i inne, bez których nie można realizować wytyczonych celów kształcenia.

W wielu pozycjach literatury znajdziemy bardziej szczegółowy podział, który pozwoli na określenie tego, w jaki sposób można organizować dany rodzaj kształcenia. Poprawna realizacja procesu dydaktycznego wymaga przyjęcia konkretnych założeń. W tabeli zaprezentowano podział edukacji wraz ze wskaźnikami determinującymi jej organizację.

Wskaźniki klasyfikujące edukację

	Zorganizowany proces kształcenia	Program kształcenia prowadzi do kwalifikacji zarejestrowanej	Program kształcenia prowadzi do kwalifikacji	Uczenie się jest intencjonalne (nie jest mimowolne)
Edukacja formalna	tak	tak	tak	tak
Edukacja pozaformalna	tak	nie	tak	tak
Edukacja nieformalna	nie	nie	nie	tak lub nie

Źródło: Sławiński, 2014, s. 13–21

Tabela uwzględnia trzy typy edukacji z charakterystycznymi dla nich wytycznymi. Pierwszy to edukacja tradycyjna w szkole (formalna), obejmująca zorganizowany proces kształcenia, który prowadzi do uzyskania świadectwa szkolnego oraz nabycia odpowiednich kwalifikacji, przy czym cały proces uczenia się jest mimowolny.

Odmienne cechy charakteryzują zarówno edukację pozaformalną, jak i nieformalną. Te dwa typy edukacji obejmuje edukacja pozaszkolna, lecz dla organizacji kształcenia, w którym istotne staje się przyswojenie pewnych wiadomości, umiejętności i postaw, wartość ma edukacja pozaformalna.

Najprostsza definicja edukacji pozaformalnej ujmuje ją jako „uczenie się zorganizowane instytucjonalnie, jednak poza programami kształcenia i szkolenia prowadzącymi do uzyskania kwalifikacji zarejestrowanej” (Sławiński, 2014, s. 16).

Wśród głównych cech edukacji pozaformalnej wymienić należy następujące:

- uczestnictwo jest dobrowolne;
- motywacja uczących się ma charakter wewnętrzny;
- cel nauki określa sam uczący się;
- nauka jest planowana;
- struktura procesu dydaktycznego jest dopasowana do uczących się i ustalona wcześniej;
- prowadzący zajęcia uwzględnia potrzeby uczestników;
- relacja między uczestnikami a prowadzącym jest partnerska;
- przekazywane treści są zindywidualizowane i wybierane przez uczącego się;
- metodyka opiera się głównie na uczeniu się przez doświadczanie;
- grupa jest różnorodna;
- odpowiedzialność za uczenie ponosi uczący się;
- środowisko uczenia się jest zróżnicowane zależnie od potrzeb;
- efekty oceniane są wewnętrznie;
- efekty są potwierdzane przez ich opis, ale brak jednolitego certyfikatu;
- zakres nauki jest całościowy;
- ten rodzaj kształcenia zorganizować może każdy, głównie osoby prywatne, podmioty, organizacje (Raport, 2013, s. 18).

Wymienione typy edukacji różnią się pod względem zorganizowanego procesu kształcenia. W edukacji wczesnoszkolnej proces ten musi być odpowiednio zorganizowany, więc już na tym etapie możemy powiedzieć, że dla dzieci w klasach I–III kształcenie pozaszkolne może opierać się na edukacji pozaformalnej. Należy pamiętać, że „edukacja na tym etapie wymaga niezwyklej staranności w doborze treści nauczania, środków, strategii, metod i technik nauczania, aby ukazać dzieciom scalony obraz świata i ułatwić jego rozumienie. Doświadczenia uczniów i wyprowadzone z nich aktywności: zabawowa, zabawowo-zadaniowa i zadaniowa tworzyć powinny spełniające poznawcze oczekiwania uczniów rozwojowe sytuacje edukacyjne” (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 53).

Oba typy edukacji nie prowadzą do uzyskania kwalifikacji zarejestrowanych, tzn. świadectwa, które byłoby ogólnie uznawane. Nie jest ono jednak w kształ-

eniu pozaszkolnym najistotniejsze. W jego organizacji główny nacisk kładzie się na program kształcenia, którego realizacja prowadzi do osiągnięcia pewnych kwalifikacji, czyli umiejętności, wiedzy, postaw. Kolejną ważną cechą kształcenia poza szkołą jest intencjonalność tego procesu, gdyż uczeń, wyrażając chęć udziału w zajęciach, ma możliwość rozwijania swojej wiedzy i umiejętności.

Edukacja pozaformalna i nieformalna stanowi wsparcie dla szkół na różnych etapach. Nie możemy jednak sprowadzać tych dwóch typów edukacji tylko do jednej formy — pozaszkolnej. Każda forma edukacji może być skuteczna, w zależności od przyjętych założeń.

Edukacja pozaformalna jest bardzo zbliżona do edukacji formalnej, ale odbywa się poza szkołą, a więc stwarza wiele nowych możliwości dla szkół. Przykładem mogą być warsztaty tradycyjne lub interaktywne, organizowane dla uczniów na różnych etapach nauki. Ten rodzaj kształcenia stawia sobie pewne cele do zrealizowania, stąd jego znaczenie dla działań wspierających szkoły. Dodatkowym atutem jest możliwość jego organizowania np. na terenie uczelni wyższej lub innej instytucji, gdzie dostępne wyposażenie i zaplecze techniczne jest bardziej zaawansowane. Dzięki temu nauczyciele mają możliwość pełniejszego i ciekawszego realizowania założeń nowej podstawy programowej.

Edukacja nieformalna to także dobry sposób dodatkowego kształcenia dzieci na etapie edukacji wczesnoszkolnej, ale bez nastawiania się na określone cele i efekty. Przykładem takich inicjatyw edukacyjnych są wernisaże i pokazy w muzeach. Uczeń uczestniczy w tych wydarzeniach, lecz nie zawsze jego intencje związane są z procesem uczenia się.

Tematem dyskusji mogą stać się popularne współcześnie wystawy interaktywne, które coraz częściej stanowią formę kształcenia pozaszkolnego. Przykładem może tu być Centrum Nauki Kopernik, chętnie odwiedzane przez uczniów i nauczycieli. Elementem szczególnym klasyfikującym jakąkolwiek wystawę jest to, czy zajęcia są realizowane według ustalonego programu. Ważne jest to, czy razem z grupą podąża asystent pełniący funkcję koordynatora lub nauczyciela tłumaczącego fakty i zasady działania, czy też jest to swobodny spacer uczniów po całym obiekcie. Pierwsza z omawianych powyżej sytuacji, zgodnie z określonymi w tabeli parametrami, klasyfikuje udział w wystawie jako edukację pozaformalną, druga natomiast zdecydowanie umiejscawia wystawy interaktywne w ramach edukacji nieformalnej.

Wybór typu edukacji powinien być dostosowany do celów, które planujemy osiągnąć, i skoordynowany z zapisami zawartymi w podstawie programowej dla każdego etapu edukacyjnego.

Warsztaty wsparciem dla procesu edukacji wczesnoszkolnej

Przedstawione typy edukacji ukazują ścieżki kształcenia dzieci i młodzieży. Uwagę zwróćmy jednak przede wszystkim na planowane osiągnięcia ucznia po zakończeniu edukacji w klasie III szkoły podstawowej.

Analizowane zagadnienie dotyczące wymiarów edukacji wskazuje na to, że najlepszym rozwiązaniem dla wsparcia kształcenia dzieci w wieku wczesnoszkolnym jest właśnie edukacja pozaformalna.

Obecnie funkcjonuje wiele instytucji zajmujących się kształceniem pozaformalnym. Organizują one np. warsztaty pedagogiczne, interaktywne, plastyczne, grupowe, projektowe i inne.

W literaturze możemy odnaleźć definicje warsztatów jako formy organizacyjnej, która często kojarzona jest z kształceniem formalnym (Kupisiewicz, 2000, s. 158). Jest to uzasadnione, ponieważ, jak nadmieniono, edukacja pozaformalna ma wiele cech wspólnych z edukacją formalną i nie eliminuje to tej formy z wykorzystania w edukacji pozaformalnej.

Warsztaty charakteryzują się następującymi elementami organizacji kształcenia:

- liczba uczniów;
- miejsce;
- czas (za: Kupisiewicz, 2000, s. 157).

Warsztaty realizowane poza szkołą dają szansę na zapoznanie się z wieloma nowoczesnymi technologiami, których użycie jest niemożliwe w szkole. W związku z tym to kolejny powód do tego, by ta forma wsparcia dominowała w realizacji podstawy programowej z zakresu nauki programowania i wykorzystywania nowoczesnych technologii w procesie edukacyjnym.

Jak wiemy, okres edukacji wczesnoszkolnej to czas poświęcony na kształtowanie elementarnych kompetencji, bez których nauka na dalszych etapach nie byłaby możliwa. To także najlepszy moment na zaszczepienie w podopiecznych pasji i chęci poznawania otaczającego ich świata (Myśliwiec, 2017, s. 51). W związku z tym warto już od najmłodszych lat zwracać uwagę na te sfery rozwojowe, ogromnie ważne w dalszym procesie kształcenia.

W podstawie programowej znaleźć można informację o tym, że „edukacja informatyczna ma wprowadzać uczniów w świat języka informatyki, w którym uczeń układa sekwencje zdarzeń w logicznym porządku, poznaje intuicyjnie pojęcie «liniowa kolejność», formułuje polecenia do wybranego obiektu i sterując nim, poznaje znaczenie słowa «instrukcja»” (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 57). Sprostanie tym wymaganiom jest trudne dla szkół, które dysponują małą liczbą stanowisk komputerowych. Innym wartym uwagi jest zapis: „Jeżeli szkoła nie dysponuje możliwością organizacji kącika informatycznego w klasie, np. z dostępem do dwóch, trzech komputerów dla dzieci, nauczyciel powinien

mieć dostęp do tzw. mobilnego sprzętu, który w razie potrzeby może sprawnie zainstalować w swojej klasie” (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 57). Dotyczy to sprzętu mobilnego, którego szukać można tylko w szkołach dysponujących dużymi środkami finansowymi.

Jeśli wymagania są trudne do spełnienia, to szkoły mogą skorzystać z warsztatów organizowanych przez uczelnie wyższe, gdzie uczniowie mają do dyspozycji specjalnie przygotowane laboratoria.

Ciekawą formą kształcenia w myśl realizacji podstawy programowej są obecnie warsztaty dotyczące nauki programowania, algorytmiki, kreatywnego myślenia, kryptografii, bezpiecznej chemii itp., realizowane przez różne uczelnie w Polsce, np. przez Uniwersytet Rzeszowski i Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie.

Przykładem zajęć warsztatowych są te prowadzone dla uczniów klas I–III przez Uniwersytet Rzeszowski. Ich tematem jest programowanie z wykorzystaniem języka programowania Scratch. Jest to obrazkowy język, stworzony dla dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Uczniowie uczą się wyróżnionych w podstawie programowej umiejętności dotyczących porządkowania obrazków, tekstów, tworzenia poleceń lub planów działania, rozwiązywania zadań i łamigłówek (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 33). Autorzy podstawy programowej wskazują na realizację uczniowskich pomysłów w postaci prostych historyjek lub sytuacji zapisanych w formie pojedynczych poleceń, a także ich sekwencji, sterujących obiektem wyświetlonym na urządzeniu.

Zajęcia tego typu wprowadzają uczniów w świat języka informatyki, kształtują umiejętność tworzenia sekwencji zdarzeń w logicznym porządku oraz umożliwiają poznanie pojęć „liniowa kolejność” i „instrukcja” (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 57) przez formułowanie poleceń sterujących wybranym obiektem.

Zajęcia odbywające się poza szkołą mają jeszcze kilka wartości dodanych i nie jest to tylko sprzęt, którym dysponuje uczelnia, ale przede wszystkim wykwalifikowana kadra naukowa. Wartością dodaną jest też możliwość poznania środowiska akademickiego, spotkania z osobami, które mają tytuły profesorskie, oglądania nowoczesnych rozwiązań technicznych, co motywuje dzieci do działania.

Innym rodzajem zajęć realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej są warsztaty dla dzieci klas I–III z kryptografii, a także bezpiecznej chemii. Pierwsze z nich obejmują treści z zakresu: matematyki, algorytmiki, programowania, historii. Drugie koncentrują się na kształtowaniu umiejętności praktycznych z użyciem wirtualnych narzędzi laboratoryjnych.

W ramach tych zajęć uczniowie rozwijają opisane w podstawie programowej „myślenie matematyczne, umiejętność poszukiwania, porządkowania, trenują krytyczną analizę, wykorzystanie informacji z różnych źródeł, rozwiązywanie problemów” (Rozporządzenie MEN, 2017, s. 12).

Warsztaty organizowane przez uczelnie wyższe i inne instytucje są ogromnym wsparciem dla szkół podstawowych.

Podsumowanie

Reforma edukacyjna, która już od pierwszych klas kładzie nacisk na kształcenie w zakresie nauk ścisłych, jest reformą słuszną, ale, niestety, nie w pełni dostosowaną do techniczno-informatycznych warunków szkół.

Podział edukacji na trzy różne typy nie został ustalony bez powodu. Każda ścieżka edukacyjna wyróżniona w artykule stanowi odpowiednie wsparcie dla edukacji formalnej. Warto jednak pamiętać o tym, że każda z nich ma swoje właściwości, które wiążą się z tym, co chcemy osiągnąć.

Niezmiernie istotną obecnie inicjatywą jest rozwój kształcenia pozaformalnego realizowanego w różnych formach, np. przez opisane w artykule warsztaty. Kształtowanie modelu edukacji, w którym wykorzystuje się nowoczesne technologie oraz środki dydaktyczne, pozwala dzieciom na znacznie lepszy start. Ich przyszłość leży jednak w rękach nauczycieli, którzy powinni wdrażać do procesu kształcenia edukację pozaformalną.

Bibliografia

- Kupisiewicz, C. (2000), *Dydaktyka ogólna*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Graf Punkt.
- Majchrzak, K. (2000). *O edukacyjnych badaniach w działaniu w teorii i praktyce*. „Studia Dydaktyczne”, 26, s. 213–224.
- Myśliwiec, K. (2017). *Programowanie we wczesnej edukacji dziecka*. „Edukacja — Technika — Informatyka”, 2/20, s. 51–55.
- Pachociński, R. (2001). *Technologia a oświata*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Podgórski, Z., Charzyński, P. (2014). *Rola centrów nauki w przyrodniczej edukacji nieformalnej na przykładzie Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy w Toruniu*. W: E. Szkurłat, A. Głowacz (red.), *Prace Komisji Edukacji Geograficznej*. Łódź: Wyd. UŁ, s. 205–219.
- Raport (2013). *Uczyć się inaczej — nowe kompendium wiedzy na temat edukacji pozaformalnej*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Edukacji.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 II 2017 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20170000356> (dostęp 18 V 2018).
- Sławiński, S. (2014). *Słownik podstawowych terminów dotyczących krajowego systemu kwalifikacji*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Warchoł, T. (2017). *Wsparcie edukacji formalnej z wykorzystaniem edukacji pozaformalnej — warsztaty interaktywne*. „Edukacja — Technika — Informatyka”, 2/20, s. 46–50.